

Анђелка Митровић
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за оријенталистику

e-mail: andjelkam@fil.bg.ac.rs

https://doi.org/10.18485/ai_san_o_gradu.2020.ch6

821.411.21

908(620 Каиро)

Оригинални научни рад

КАИРО – СЈАЈ И БЕДА ВЕЛЕГРАДА

Каиро, једна од најмногољуднијих и најгушће насељених престоница данашњице, никао је на месту старе римске тврђаве из 6. века, у близини које је арапски војсковођа Амр Ибн ел Ас подигао војни логор. Град настао на том месту, 969, Фатимиди су прогласили престо-ним градом своје државе, а тај статус он је задржао све до данас. Многи арапски писци овековечили су Каиро, његов јединствени спој прошлости и данашњице, исламске и хришћанске цивилизације, различитих традиција, његов сјај и беду, његову особену чаролију, његове сироте и горде, његове богате и незасите...

Кључне речи: Каиро, Египат, историја, фараонска епоха, хришћанство, ислам, Јевреји, арапска књижевност.

У главном граду Египта, Каиру, готово на сваком кораку, сусрећу се сјај и беда, древни фараонски Египат, дух ислама, споменици раног хришћанства, цркве и џамије, традиционални оријентални базари, модерни трговачки и пословни центри, уцерице тик уз велелеп-

не и раскошне палате, широке улице закрчене аутомобилима, али и камилама...

Наш песник и дипломата Јован Дучић (1874–1943) службовао је у Египту (1926–1927) и једно поглавље књиге путописа *Градови и химере* посветио је овој великој афричкој земљи са славном прошлошћу и њеној престоници. На педесетак страница дао је много лепих и живих описа Египта, и оног древног и оног његовог времена, и изнео много тананих запажања о египатској историји, друштву, народима настањеним у њему, колонијалној власти и још много чему (Дучић 1940: 293–313). Ипак, Дучић је, као и већина Европљана, највише био очаран древним Египтом, његовим градовима, велелепним храмовима и монументалним статуама, гробницама и мумијама, истичући да „остаје и даље само фараонски Египат који испуњава посматрача својим чудесним величинама. Египат, то су данас Мемфис и Теба, који више не постоје, и за које овдашњи свет не зна ништа“ (Дучић 1940: 309). Арапски, исламски, космополитски Каиро – то је за њега „споредна ствар“.

„Каиро, иако највећа престоница у Африци, сасвим је споредна ствар у Египту. Чаробни град на Нилу, између две жуте пустиње, Либијске и Арабијске, то је звоно живота у једном пределу смрти. [...] Овде је сусрет Истока и Запада, значи онај апсурдум који увек у нашој памети и пред нашим очима направи збрку какву ништа друго није у стању направити. Постоји половина Каира са познатим муслиманским компонентама: џамијама, текијама, чесмама, небројеним широким гробљима... Али постоји и европска половина Каира која се састоји од енглеских компонената: клубова, тениса, дансинга, вискија, викенда, и затим презирања сваког ко није Енглез. Додајте још да овде живе десетине разних народа, и толико исто разних раса, са свим нијансама њихове епидерме. [...] Каиро данашњи није стога град као други градови, него једно

случајно људско насеље. Стари Каиро, у којем је некада живео и умро философ јеврејски Маимонид, и у који је чак Наполеон ушао, налази се запуштен и безначајан, на истој обали Нила, неколико километара удаљен, где још Грци и Копти имају своје цркве и нарочито своја гробља“ (Дучић 1940: 302–303).

Потпуно другачији утисак о Каиру, у коме је бораваила половином двадесетих година прошлог века, у исто време када и Дучић, стекла је Јелена Димитријевић (1862–1945), српска списатељица која је за собом оставила, поред осталог, и више занимљивих и надахнутих записа са бројних путовања „око света“. Део њене књиге насловљене *Седам мора и три океана* посвећен је земљама и градовима Блиског истока. При томе, безмало две стотине страница припало је Египту и његовом главном граду – Каиру. И она стоји задивљено пред чудесним фараонским споменицима и знаменитостима, али је исто тако очарана и оним исламским.

„Како је диван поглед с ове узвишице! Тамо је Каиро с палатама и џамијама, онамо острво Рода и Нилска долина прошарана дрвећем, овамо Нил... А са западне стране су пирамиде, зелена поља, цветни вртови, док је тамо даље – песак, пустиња...

Близу Цитаделе су многобројне џамије. У Каиру је пуно дивних џамија, а најлепша је и најважнија Султан Хасанова џамија близу Цитаделе, с гробом оног који ју је подигао, с арапским писменима по гробу, што личи на најфинији вез који су икада извезле женске руке, с отвореним кјоском са кубетом и с водом за прање пред молитву. Чудно и мистериозно! Нигде се не осећа оволико присуство Бога као у џамијама у време молитве кад верни клањају и помињу име Божје“ (Dimitrijević 2016: 130).

Чувени базар Хан ел Халили, једна од највећих

атракција Каира, отворен крајем 14. века, негде између 1382. и 1389. године, привлачи вековима трговце, посетиоце и туристе из свих делова света. И Јелена Димитријевић је прошетала старим историјским језгром Каира, у коме се, поред огромног базара, налазе и чувена џамија и верски универзитет Ел Азхар. Сугестивно и духовито, са пуно занимљивих секвенци и проницљивих запажања описала је ову трговачку четврт, али и становнице и становнике Каира.

„Шара (улица) Муски врло је дугачка. Силан метеж! Људи, жене, кола, мазге, магарци; вика и ларма; овде-онде џамија; куће са шалонима, место кафезима. Доле дућани с источњачком робом; мириси, ђинђуве, гривне, обоци за нос као за уши, и она дрвца са златним обручевима за спајање, то јест спона за вео на лицу и покривало за главу. А жене, Арапке? Мале, дебеле. У Паризу... О, не само у Паризу но по свим европским земљама жене узимају ‘средства’ за мршављење, у Египту за гојење. [...]

У Арапа кафтани, галебије; плаве, љубичасте, жуте, зелене; ципеле црвене; чалме беле. Шарене се као паунов реп. А њихове жене: обучене у црно с оним чудом на носу и с гривнама на ногама. Брњице и путо. Ако не путо, оно карика с робијашких ланаца. Јадне, јадне жене! А кад скину црни огртач, види им се накит, силан накит. Накитили их њихови мужеви или оцеви, као што ките теретну марву – мазге, камиле, себи за уживање. Глава им повезана разнобојним газовима; а виде ли се газови испод покривала? Муслиманке, Египћанке још се нису ‘откриле’. Иначе свуда се виде, чак и ноћу по улицама, ‘просте’; а и ‘фине’? О, фине! – оградиле се кинеским зидом... (Dimitrijević 2016: 128; 127).

Хан ел Халили особена је слика и сјаја и беде Каира. Огромни базар, са мноштвом улицица и дућана, јединствен је оријентални феномен и незаобилазна дестинација

на којој се туристи подуже задржавају. После обилажења радњи, често врло минијатурних, које нуде најразноврснију робу, обавезног ценкања и евентуалне куповине, одмор, освежење и предах се траже по многобројним кафеџиницама, које су саставни део базара. Кафеџиница (ар. маџһа) је име добила по кафи (ар. қаһва) која је у Египат стигла у 16. веку. И кафеџинице у базари и оне друге расуте широм града душа су Каира и египатског друштва. Кафеџинице су „умањени модел нашег света који одише свиме што он садржи“, центри су политичког, економског и друштвеног живота града. Кафеџинице су канцеларије, изборни штабови у време кампања, оне су омиљена састајалишта људи, дебатни клубови, успутне станице...

„Каирске кафеџинице су јединствен свет у коме је све испреплетано. Тај свет носи у себи општељудске особености, као и своје сопствено обележје. У каирским кафеџиницама људи седе за столовима једни наспрам других, дошаптавају се, разговарају и размењују жеље, разматрају материјална питања, завршавају обавезе, уговарају послове. А има и оних усамљених што седе очију упртих у празно, што ће каткад покушати да своју осаму разбију разговором са суседом ког и не познају. Можда ће се између њих родити јака веза за читав живот, али можда ће се све свршити на том кратком сусрету“ (Gitani 2007: 39).

Ентеријер каирских кафеџиница готово је униформан, врло сведен. Оне су опремљене једноставним намештајем и обавезним реквизитима, међу којима је и незаобилазна наргила. Наргила се изгледа с Истока преселила и одомаћила у Европи, па и код нас. У Београду постоји неколико врло популарних оријенталних клубова и барова где може да се пуши наргила. Наргила је, иначе, један од „главних криваца“ што та места привлаче велики број посетилаца, особито школске омла-

дине, како показују новија социолошка и медицинска истраживања.

„У свакој каирској кафеџиници наћи ћемо се пред широком полицом изнад пулта, места где се справља пиће. На овој полици поређан је већи број наргила, чији се облик не разликује од оног с почетка деветнаестог века. Наргила се састојала од неколико делова. Најважнији део је индијски суд, данас замењен стакленом боцом, у који се стављала вода. Следи бакарно тело које држи лончић од печене глине, у који се стављају дукан и преко њега ужарено угљевље. Црево на које се пуши прикачено је на средини наргиле, док се на његов почетак ставља сисак од ћилибара. [...]

Упознао сам наргилу пре петнаест година и спознао је као 'немог пријатеља' с којим се срце зближи када га притисну туга и сета, сабрата што му помаже да буде усредсређен, да ту и тамо улови расејане мисли, дружбеника који не намеће посебне захтеве нити смета, не пролази кроз променљиве фазе љубави, мржњу и одбојност. Када самоћа порасте, клокот воде у наргили буди радост, а ужарено угљевље открива границе једног скривеног и чудесног света. Наргилу сам упознао на крају њеног времена. Извесно је да она ишчезава под захукталима точковима садашњице. [...]

Каирска наргила има људске особине, из свог окружења. Њено друштво су пријатељи посебне сорте, они које зближава пушачка страст. Док се некад служила на посебним местима и у најлепшем виду, сада се свела тек на неколико кафеџиница“ (Gitani 2007: 41; 57).

Кафеџинице су играле и играју значајну улогу у животу каирских уметника, глумаца, књижевника... Многи писци имали су своје кафеџинице, у које су свакодневно свраћали. У кафеџиницама су „зачете“ многе књиге, па и оне у којима је Каиро главна позорница, а његови житељи главни и епизодни јунаци различитих животних прича.

Каиро је одувек био, а и данас је центар арапског света, по свом географском положају, по својој славној фараонској прошлости, по фатимидској епохи „којом је живот овог града и започео“, по мамелучкој „чији упечатљиви елементи још трају и пркосећи модернизацији и савременој архитектури, творе карактер ове метрополе“ (Gitani 2007: 22), по исламским и арапским знаменитостима и институцијама које се у њему налазе... Каиро (ар. al-Qāhira)¹ или Мисир (ар. Miṣr)² честа је тема у арапској, особито у египатској романескној, приповедачкој, есејистичкој и путописној прози, а део књижевника је готово целокупно своје литерарно дело посветио овом граду. Неколицина египатских писаца, који се у корпус арапске/египатске литературе убрајају или по језику – арапском, или по темама својих дела биће нам водичи на овом специфичном разгледању Каира, упознавању његове историје и културне историје, у спознавању његовог сјаја и беде.

Гамал ел Гитани (ʿamāl al-Ḥiṭānī; 1945), египатски писац и публициста, у есејистичко-путописном делу *Каиро у 1000 година*,³ свеобухватно и с пуно љубави, представио је овај оријентални мегаполис, водећи нас његовим квартовима, улицама и сокацима, кроз прошлост и садашњост, заустављајући се код значајних споменика, његових институције, феномена, пред-

---

1 „Qāhir“ (женски род: „qāhira“) је активни партицип са значењем: „који савлађује“; „победнички“; „несавладив“ „неодољив“; „си-лан“; поименичен има значења: „победник“, „освајач“; „планета Марс“ – (Muftić 2004: 1243).

2 Мисир, како се код нас понекад назива Египат, може значити: „Египат“ и „Каиро“. Тај топоним долази од арапског „Miṣr“, односно египатског „Maṣr“, чије је основно значење: „велики или главни град“, али значи и „Египат“ и „Каиро“ (Muftić 2004: 1413).

3 Дело су с арапског превеле Драгана Ђорђевић и Марија Обреновић.

стављајући његове становнике... И све то из различитих перспектива – повесне, цивилизацијске, културолошке, социолошке, антрополошке... Најбољи увод у ово путовање кроз Каиро и његове историјске епохе јесте детаљно испричана легенда о настанку града која почиње једног „заборављеног фебруарског дана, 969. године по Христу“, када је на пространој чистини у средњем Египту, у близини брда Мокатам, по наредби врховног фатимидског заповедника и државника Цаухара ел Сакалија (Ġawhar al-Saqalī; рођен око 911. у Цавтату), подигнуто утврђење и нова палата за његовог господара, халифу Муиза Лидинилаха (Muʿiz Lidīnilāh; †975). Важну улогу у почетним радовима имали су астролози доведени из Марока, чији је задатак био да одреде најбољи дан и час за почетак градње и да га огласе звонима обешеним на ужад затегнуту између дрвених кочева, који су означавали место где треба да никне будуће утврђење, односно град. Но, звездочатце су предухитрили птице слетеле на један стуб, звона су зазвонила и радови кренули.

„У тренутку када су одјекнула звона, планета Марс била је у свом успону. Једно од њених имена на арапском је *ел Кахир*. За звездочатце је појава ове планете слутила на зло, јер се *ел Кахир* повезује с ратовањем, по римском богу Марсу. Али није се могло назад.

Тако је започело постојање Каира у времену. На тај је начин овај град начинио своје прве кораке на дугој стази дана, да би врло брзо обухватио све некадашње престонице. Кроз њега ће проћи милиони живота и он ће постати место које ће се из године у годину мењати. Из града чији су једини становници били халифа и његова свита, прерашће у велеград у којем живи двадесет милиона душа. Читаву вечност, унутрашњи живот Каира не престаје да ври и буја у времену и простору“ (Gitani 2007: 9–10).

Једно од поглавља Гитанијеве књиге – „Каиро између стварности и фикције у *Трилогији* Нагиба Махфуза“ (210–219) – посвећено је Нагибу Махфузу (Naġīb Maġfūṭ; 1911–2006), једином арапском нобеловацу (1988). „Од писца се очекује да свој град познаје ‘у душу’. А ако баш није такав, посвећени зналац, да бар лијепо фабулира“ (Tontiћ 2018: 47). Нагиб Махфуз спада, свакако, у писце који су познавали свој град „у душу“, у посвећене познаваоце Каира, „најегипатскије“, односно „најкаирскије“ списатеље. Махфуз је рођен у Каиру, у кварту Ел Гамалија који је био и позорница више његових романа. О пишчевој дубокој везаности за Каиро и Гамалију говори и његова изјава коју Гитани преноси на почетку поглавља (2007: 210).

„Моја љубав и везаност за Каиро не могу се ни са чим упоредити. Сваки човек уме понекад да се пожали на неку тескобу у себи, а такви тренуци су код писца познати. Кад се шетам овим делом града, преплаве ме маштарске визије. Већина мојих романа у мом се уму одвијала попут живих мисли, док сам седео у овом крају. Чини ми се да човек мора да се веже за неко место или неку ствар који ће бити полазна тачка његових осећања и чувства. За мене је Гамалија то место.“

Година 1930. вишеструко је значајна за Махфуза јер је тада започео студије на Филозофском факултету у Каиру, а исте године појављују му се у часописима и чланци на различите теме, у којима спаја своја знања из филозофије и естетике са књижевним интересовањима и темама. Још на самом почетку своје књижевне каријере Махфуз се определио за прозни књижевни израз, доследно га негујући, усавршавајући и обогаћујући, било да се радило о форми романа или кратке приче. До добијања Нобелове награде објавио је око четрде-

сетак књига, десетак збирки кратких прича и већи број романа. Роман је за њега увек био и остао форма број један. У романима је представио социјални и културни развој своје земље, кроз анализу и одређени вид критике друштва и друштвених кретања и збивања.

Први романи: *Игра судбине* (1939), *Родобис* (1943) и *Борба за Тебу* (1944), историјског су карактера и немају већу литерарну вредност, а израз су египатског националног освешћења и јачања патриотских осећања. Славна фараонска прошлост послужила је Махфузу у овим романима само као параван, који му је омогућио да слободно проговори и пише о савременој египатској историји и друштву (Камера д'Афлито 2012: 235).

Роман *Нови Каиро* (1945) и самим насловом симболизује Махфузово окретање новим темама и савременом животу. С њим почиње циклус његових реалистичких, градских, односно каирских романа, који доносе нове теме, јунаке из нижих слојева средње класе, житеље живописних старих народних квартова око базара Хан ел Халилија и џамије Ел Азхар, нову животну филозофију... Ту још спадају и романи *Хан ал-Халили* (1946), *Сокак Мидак* (1947) и *Почетак и крај* (1947).

Јунаци романа *Нови Каиро*, чија радња се догађа тридесетих године 20. века, су млади људи који траже своје место у друштву и често не бирају средства да се домогну што вишег положаја. „Махџуб жели да друштвени живот узме на најбољи начин, да и он окуша лажну љепоту коју сви редом величају. Њиме ће прикрити све ненормално из свог живота“. Он мисли да ће успешну каријеру и успон на друштвеној лествици остварити женидбом која је била „цијена службе као што се често дешава у наше вријеме“. А да то баш и није мала цена, показује његова исповест пријатељу. „Тазбински сам се повезао с једном веома угледном по-

родицом која је у блиској родбинској вези с министром. Женидба је главни разлог мог нерасположења. Можда си сад докучио нешто од значења ‘окрутних прилика’ у протекла два мјесеца“ (Mahfuz 2005: 117; 173).⁴ Део радње овог романа дешава се у факултетским аулама, учионицама и двориштима, испуњеним студенатима, младим људима нових генерација, који верују у науку „умјесто у невидљиви свијет, у друштво умјесто у ценнет, те у социјализам умјесто у ривалство“. На египатским универзитетима тада почињу да се појављују и девојке, међу којима има доста оних које не верују у „једног Бога“. Студенткиње „иду постранице и готово шапатом разговарају. Видјети дјевојке на факултету још увијек је необична појава која привлачи пажњу свих, а посебно бруцоша“ (Mahfuz 2005: 4; 1).

Кроз животну причу главног јунака романа *Хан ал-Халили* (наслов преведен као *Кварт Хан ал-Халили*; Сарајево, 2007), Ахмеда Акифа, једног од „разочараних и поражених представника ‘изгубљене генерације’“ (Tanasković 1989: 159), кроз односе у његовој породици и његове честе селидбе Махфуз је дочарао атмосферу и колорит кварта смештеног око базара Хан ал-Халилија, у чијим су улицицама нацицани дућани са разноврсном робом – од прехрамбених производа и зачина до сувенира, драгуља и накита – занатске радње, кафецинице и кафанице. Кроз базар свакодневно теку непрегледне колоне људи у галабијама, са турбанима и фесовима, као и оних у модерним оделима, са шеширима. „Ту су,

---

4 С арапског су романе превели: *Нови Каиро*, *Кварт Хан ал-Халили* и *Карнак* Мехмед Кицо, *Пут између два дворца* Сулејман Грозданић, а *Сагу о бедницима* Раде Божовић. *Тијесну улицу* је с енглеског превела Анка Катушић-Бален, а *Разговоре на Нилу* с немачког Андрија Гросбергер.

једна поред друге, сахацијска и кројачка радња. Трећа је чајџиница, четврта продавница ћилима и сеџада, пета радња за услуге крпљења, шеста је продавница сувенира, затим седма, осма, и тако унедоглед. Међу њима су без реда набацане кафане чији простори не премашују површине услужних радњица и дућана“. Марљиве занатлије, предане својим пословима, љубазно дочекују муштерије, особито стране туристе, нуде своје рукотворине, стрпљиво се ценкајући и представљајући посетиоцима своја умећа и рукотворине. „Захваљујући људској руци, стари квартал још чува стару славу стечену на вјештини занатског стварања којим пркоси модерној цивилизацији тако што њену махниту ужурбаност дочекује с исконским миром, њене комплициране тековине суочава са својом једноставном израдом, њену грубу стварност прихвата са својом сањалачком маштом...“ (Mahfuz 2007: 12). Разговори, наклапања и коментари у крцатим кафаницама, углављеним међу радњицама и разбацаним по читавом граду, одјек су ратних збивања 1941. и 1942. године и дубоке подељености Египћана на оне који су се радовали Ромеловом напредовању у северној Африци и заузимању Тобрука, чак га, да би показали своју оданост и своје гостопримство, позивали на седељке, затим на оне који су схватили да Немци неће мирно ући у њихову земљу и да ће „срушити све што усправно стоји“, и на оне који су веровали да је све у „посједу Узвишенога Бога“ и „предодређено је неколико милиона година прије него што се појавио Ромел“ (Mahfuz 2007: 377–378).

Роман *Сокак Мидак* (*Zuqāq al-Midaqq*; преведен на српскохрватски као *Тијесна улица*; Загреб, 1989), донео је Махфузу прво признање. Радња и овог романа одвија се током ратних година – овде 1943. и 1944, у сокачету смештеном у пренасељеном кварту Ел Хусе-

ини, у старом Каиру, у коме владају посебна, сурова правила живљења и преживљавања, и где свако на свом путу ка срећи гледа да приграби за себе што је могуће више, не водећи при томе много рачуна о сопственом понашању, нити о другима. Главне личности романа, житељи Тијесне улице, Хусеин, Хамида и Абас, у својим покушајима напредовања у животу, по сваку цену настоје да се ослободе и отргну од учмале и бесперспективне средине и завршавају трагично. Сliku ове каирске улицице употпуњује и читав низ епизодних ликова: богаљи, сиромаси, удовице, надрилекари, проводације...

„Много тога показује да је Тијесна улица драгуљ прохујалих времена. Некоћ је попут сјајне звијезде блистала у повјести Каира. А на који Каиро мислим? На Каиро Фатимида, Мамелука или султана? Одговор на та питања знају само Алах и археолози, али Тијесна је улица у сваком случају древни остатак. А како и не би била са својом калдрмом што води равно у повјесну улицу Санадикију? Ту се налази и Киршина кавана. Њезини зидови – урешени разнобојним, а сада ољуштеним арабескама – одишу снажним записима древних лијекова, мирисима који – ето! – постадоше зачини и народни лијекови данашњице и сутрашњице...

Иако Тијесна улица живи посве издвојено од свих околних збивања, хучи неким својим осебујним и особним властитим животом. Својим је коријењем дубински везана за живот, а истодобно чува многе тајне прохујалих времена.

Сунце се примицало западу, смеђасти су прељеви обавијали Тијесну улицу. Мрак бијаше још већи због тога што је Тијесна улица укљештена између три зида и неуједначено се уздиже из Санадикије. Једну страну творе дућан, кавана и пекара, а другу једна радња и канцеларија. Завршава нагло, баш попут древне славе своје, двјема трокатницама, приљубљеним једна уз другу“

(Mahfuz 1989c: 5).

Слава Нагиба Махфуза почива на *Трилогији* коју чине романи: *Бајна ел Касреин* (*Bayna al-Qasrayn*; 1956), *Каср ел шаук* (*Qasr al-šawq*; 1957) и *Ел Сукеерија* (*al-Sukariyya*; 1957).⁵ У *Трилогији* је испричана повест трговачке породице која припада средњој класи египатског друштва. Многобројни јунаци ова три романа крећу се кроз квартове и улице Каира и, са протоком година, доживљавају их на различите начине. У причу су уплетени многи реални политички догађаји и збивања. *Трилогија* представља врхунац Махфузове реалистичке фазе и многи је пореде с романескним сагама Томаса Мана и Џона Голсвортија. Она је хроника друштвених промена које се дешавају у Египту, у једном дужем временском периоду – између 1917. и 1944. године. Кроз *Трилогију* се креће велики број ликова, чије судбине одређује главни јунак романа – Време. „*Трилогија* је, дакле, прави породични, генеалошки роман времена, у коме је историјско време стожерни елеменат структуре дела. То је поштовања достојна романескна громада финог и тананог унутарњег ткања, у чијем методичком обликовању готово ништа није препуштено случају...” (Tanasković 1989: 160).

Роман *Бајна ел Касреин*, (наслов је преведен на српскохрватски као *Пут између два дворца*), први је део *Трилогије*. Може се слободно рећи да Махфузова *Трилогија* представља „најцјеловитији, најсликовитији, најснажнији и најобухватнији приказ крупног инте-

5 Наслови ових романа су, заправо, имена старих каирских квартова и улица. Део улице *Бајна ел Касреин* („Између два дворца“) данас је улица Муиза Лидинилаха, улица и пролаз *Каср ел шаук* („Дворац жеља“) налазе се у близини парка Узбекија, а део града *Ел Сукеерија* и данас носи то име (Gitani 2007: 210–219).

лектуално-моралног и друштвено-политичког гибања и преображаја Египта између два рата, са свим потребима и растакањима друштвених, моралних, политичких, породичних и свих осталих традиционалних односа и вриједности, оних које и какве затичемо управо на почетку овог романа“ (Grozđanić 1990: 711). Радња романа обухвата период између 1917. и 1919. године и прати судбину чланова прве генерације породице трговца Ахмеда Абдулцевада, њихове успоне и падове, немире, незадовољства и бунт, генерацијске сукобе, као и догађања на политичкој сцени везана за општенародну побуну Египћана против енглеске колонијалне власти. Један од квартова старог Каира – Гамалију/Џемалију⁶ и истоимену улицу, где се дешава део радње романа, и где је рођен и Махфуз, дочараћемо кроз призму Јасина, сина главног јунака Ахмеда Абдулцевад, при његовом повратку у свој крај после дужег одсуства, кроз његова сећања, успомене и изливе јаких емоција које га преплавише при поновном сусрету са улицом, детињством и младошћу.

„Кад су га ноге донијеле до улице Џемалије, стисну му се срце и осјети да се гуши. Није га било једанаест година, једанаест година је прошло а срце га њој ни једном није повукло, нити је блеснула и једна успомена, осим у тамном, стиснутом кошмарном грчу. У ствари, он је није напустио, него му се указала прилика па је просто побјегао, а онда је окренуо леђа, срдит, бијесан, очајан... Затим је, читавим својим бићем, избјегавао. Послије тога, није ју препознао саму по себи или као пут за друге четврти града, иако је остала као што ју је упамтио у дјетињству и дјечаштву. Ништа се није промијенила, и даље је тијесна,

---

6 Дублетски ликови назива овог каирског кварта и улице потичу отуда што Египћани палатодентални звучни африкат „џ“ (ǧ) изговарају као „г“.

готово да је закрче ручна колица ако би се у њој нашла. Ево, ту су и њене куће, готово да им се балкони додирују, те њени дућанчићи, прилијепљени и стиснути један уз другог из којих је долазило брујање као из пчелињих кошница. Земљано тло са рупама пуним блата, њени момци који су се посвуда појављивали и на њеном тлу утискивали трагове својих босих табана, њени пролазници који су непрекидно текли, роштиљ чика Хасана и ресторан чика Сулејмана, све је то остало као што је и било. Да није горчине прошлости и боли садашњости, на уснама би му заиграо осмијех чежње из дјетињства.

Пред очима му се појави завој улице Дворац жеља. Срце му снажно залупа, готово да му заглуши уши, затим се на врху њене десне кривине указаше корпе поморанџи и јабука, послане на тротоару пред пиљарницом“ (Mahfuz 1990: 156–157).

У романима насталим шездесетих година Махфуз трага за новим изразом, новим романескним поступцима, новим садржајима, новим естетским и комуникацијским функцијама стандардног арапског језика (ар. *al-luġa al-fuḍḍā*) и окреће се вечним питањима смисла човекове егзистенције. Ту спадају: *Деца наше махале* (1959), *Лопов и пси* (1961), *Пут* (1964), *Тлапње над Нилом* (1966) и *Мирамар* (1967). У њима се писац потпуно окренуо новом реализму, „зачињеном“ симболичким и алегоријским компонентама.

Роман *Тлапње над Нилом* (*Tartara fawqa al-Nīl* – преведен као *Разговори на Нилу*; Београд, 1989) открива једно сасвим ново лице Каира, добро сакривено од очију обичних људи. Овај роман је дубока уметничка студија о појави отуђености у друштву. Каирско друштво уживалаца дроге, регрутовано углавном из нове успешне средње класе, кога чине млада новинарка, књижевник, познати филмски глумац и државни службеник, захваљујући наркотичном заносу успева да се изолује

од свакодневног живота и плутајући на једном сплаву, води испразне, високопарне разговоре, тек повремено се отржењујући и враћајући свакодневној колотечини. Махфуз кроз „супротстављене и изукрштане судбине и визуре неколико личности допушта да се стекне представа о различитим приступима животу, политици и основним друштвеним и моралним вредностима у тренутку свођења биланса личних и колективних искустава, полета, разочарења и ожиљака најновије, постреволуционарне етапе египатске историје“ (Tanasković 1989: 164). У овом роману Махфуз је на себи својствен начин дочарао аутентичну атмосферу кућице на сплаву усидреном на обали Нила у којој се често окупљају и одржавају своје сеансе блазирани уживаоци хашиша, међу којима је и један од главних ликова – Енис Заки.

„Енис Заки, чиновник у министарству здравља, скрбник наше куће на таласима, министар наших наркоманских активности, образован колико и ти. Ово је његова библиотека. Он је протрчао факултетима медицине, природних наука и права, стекао је своја знања на тим факултетима без дипломе, човек који не придаје значаја спољашњим стварима. Потиче из сељачке породице, али већ одавно живи усамљено у Каиру, као грађанин света. Његово ћутање немој погрешно да схватиш. Кад утоне у ћутање, знај да се виноу у више сфере“ (Mahfuz 1898a: 28).

У романима и причама насталим седамдесетих и осамдесетих година писац свој приповедачки поступак ставља у функцију психолошке анализе личности и филозофских тема, доводећи га у појединим делима до списатељског мајсторства. Ту, свакако, треба споменути романе: *Крчма код црног мачка* (1969), *Приповест без почетка и краја* (1971), *Карнак* (1974), *Сага о бедни-*

цима (1977) и *Дан када је вођа убијен* (1985).

На наш језик су преведени романи *Карнак* (Тузла; 1989), *Сага о бедницима* (Београд; 1989) и *Дан када је вођа убијен* (Београд; 1019). Популарни и многочитани роман *Карнак*,⁷ на рачун кога је седамдесетих година изречено много критика, подељен је на четири поглавља, насловљена именима главних личности: Каранфила, Исмаил Шејх, Зејнеба Дијаб и Халид Сафван, који са многобројним епизодним јунацима чине породицу „Карнака“, кафане кроз коју промичу занимљиве фаце и разноврсне животне судбине.

„Случајно сам пошао према кафани Карнак. Ради оправке сага, упутио сам се у улицу Ал Махди. Да бих скратио вријеме, кренуо сам разгледати по изложима дућана нанизаних с обје стране улице, сатове, накит и остале драгоцености. И тако, ходајући, наишао сам на кафану и ушао. Од тог тренутка, упркос својој скучености и изолираности у споредној улици, та кафана ће постати мојим омиљеним мјестом. Истина, у почетку сам мало оклијевао пред улазом док у столици, у којој обично сједи власник, нисам угледао једну жену... [...] Чујем свирку и бубањ, осјећам мирис тамјана и видим тијело како се у ритму извија. Плесачица Неџма Имад ад Дин, плесачица Каранфила, ружичасти сан четрдесетих. Каранфила“ (Mahfuz 1989: 5–6).

Госте „Карнака“, педесетих година двадесетог века, обузела је дубока потиштеност; међу њима је завладала свеопшта неизвесност. Стална тема седељки у „Карнаку“ био је арапско-израелски рат, али, како видимо из романа, и арапско-арапски рат и свакодневне слике

---

7 Карнак је комплекс монументалних храмова, смештених у близини истоименог села у Горњем Египту, чија је градња започела у 16. веку пре н. е.

војске под пуном ратном спремом, која одлази на Синај. На лицима присутних туга, безнађе, забринутост за сутрашњи дан, за сопствену будућност, за будућност земље...

„Туга је сломила срце честитом свијету који се нема чему надати све док ударац не буде узвраћен, а отета земља враћена. Ту и тамо могло се чути појединце како се злурадо подсмјехују. Мени се тада наметнула мисао како ова борба није била чисто национална ствар и како домовина иде у још горе искушење, искушење друге битке која ће се распламсати око интереса и догми. Пратио сам ову мисао онако каквом се показивала из дана у дан, из године у годину, све док није из темеља и са свих страна расвијетљена петог јуна, који се у историји сматра даном пораза једне, а побједом друге струје међу Арапима, који је дошао да открије горку истину и објави дуготрајни рат међу самим Арапима, а не само између њих и Израела“ (Mahfuz 1989: 38).

Роман *Сага о бедницима* написан је у духу старих предања и народних романа који припадају усменој арапској приповедачкој традицију и који, у неку руку, представљају парафразу легенде о ишчезлим шиитским имамима. Позорница овог Махфузовог дела су стари, сиромашни каирски народни квартави којима владају и у којима деле правду њихови мали краљеви – футуве, заштитници насеља. Футуве потичу из профетски надахнуте породице Наци и из генерације у генерацију преносе и чувају Ашуров Завет. Сва догађања у роману утемељена су на вечној борби између Добра и Зла. „Махфуз је беднике приказао као безобличну и инертну масу која фаталистички верује да је Добро завршило негде у нејасној прошлости, па они стога и немају правих разлога и мотива да у овом свету (дуњалуку) нешто мењају“ (Vožović 1989: 415).

Ашур Ребијин Нади се „једнако понашао према угледницима и Бедницима. Значајним људима прописао је велике и тешке намете, толике да их многи не прихватише, па напустише насеље, упутивши се у друге четврти, које нису знале шта је то футува, ни шта је то намет. Бедницима Ашур наметну две заповести: да своје синове вежбају као да ће и они једнога дана бити футуве, да вежбају како их снага не би минула и опет их под своје ставио какав вероломник или пустолов. Друга заповест беше: да сваки верник мора живети од каквога заната или посла, што би им он све обезбедио од намета. Почео је од себе: радио је и даље као продавац воћа и поврћа и живео са својом мајком у скромном стану. Тако је објавио завет којем не беше равна по снази и чистоти. Шејх Џелил Алим једноставно је био приморан да се за њега моли и да му призна да поштује Правду“ (Mahfuz 1989b: 403).

У свим поменутих романима Махфуз је дао реалистичан опис свог родног града – Каира, који је накратко напустио свега неколико пута у животу, и креирао велики број различитих ликова са свим њиховим врлинама, манама, слабостима, стремљењима, жељама... У својим романима он се углавном ограничавао на пуко „фотографисање стварности не испољавајући отворено своје мишљење. А недостатак, ако се о недостатку може говорити, крије се управо у тој пасивној улози писца, који износи пре свега детаљне описе места и особа. Главни јунаци Махфузових романа представљају онај слој људи који, измучени, тумарају Каиrom, које писац пажљиво испитује седећи у кафани...“ (Камера д’Афлито 2012: 238). Делови Махфузових романа које смо навели у овом раду углавном потврђују констатацију италијанске историчарке арапске књижевности Изабеле Камере д’Афлито.

*

Као „каирског“ писца поменућемо и Албера Косрија (Albert Cossery; 3. новембар 1913; Каиро – 22. јун 2008; Париз), уз чије име најчешће стоји – француски писац, египатског порекла, врло ретко – египатски писац, будући да је писао искључиво на француском језику. Албер Косри је култни писац невеликог литерарног опуса који чине: збирка приповедака – *Људи које је Бог заборавио* (*Les Hommes oubliés du Dieu*; 1941) и романи – *Кућа извесне смрти* (*La Maison de la mort certaine*; 1944), *Лењивци из плодне долине* (*Les Fainéants dans la vallée fertile*, 1948), *Сироти и горди* (*Mendiants et orgueilleux*; 1955), *Насиље и пропаст* (*La Violence et la Dérision*; 1964), *Завера лакрдијаша* (*Un complot de saltimbanques*; 1975), *Амбиција у пустињи* (*Une ambition dans le désert*, 1984) и *Боје прљавштине* (*Les couleurs de l'infamie*; 1999).⁸ Косри је добио неколико угледних књижевних награда, као што су: „Grand Prix de La Francophonie de l'Académie Française“ (1990), „Prix Méditerranée“ (2000) и „Grand Prix Poncetton de la SGDL“ (2005). Од 1945. године овај „денди усамљеник“, чијем су се списатељском умећу, врсном стилу, композицији и нарави дивили Хенри Милер и Албер Ками, живео је у Паризу, у малој оскудно намештеној соби хотела Луизијана, препуној књига, које су биле његово једино богатство. Његов интервју дат листу *Политика* 2008. године јесте, заправо, својеврстан кроки за пишчев портрет, првенствено литерарни портрет. „Ја сам човек који воли живот. Из те љубави је

---

8 Београдска издавачка кућа Геопоетика објавила је три његова дела у одличном преводу на српски Иване Мисирлић-Бигард: *Боје прљавштине* (2006), *Сироти и горди* (2007) и *Људи које је Бог заборавио* (2009).

настала моја доктрина: непомућена радост. Многи људи су тек пуки пролазници кроз живот и немају времена за радост. Мени слободу даје то што не поседујем ништа од материјалних добара. Не бих волео даље да говорим о самом себи. Ја једино умем да пишем, друго ништа не знам да радим!“ (УАКНИН, 2008). Ту је изнео и своје погледе на списатељски порив и занат. „Пишем само кад имам шта да кажем, а то значи мало. [...] Ја пишем само два или три реда дневно. Када бих случајно написао двадесетак редова одједном, то би захтевало два месеца исправки. Остало време је за медитирање и читање. Или једноставно за лењост“ (УАКНИН, 2008).

У Косријевој „беспрекорној француској реченици одјекује ритам арапског језика“ (УАКНИН 2008а: 16), и пулсира Каиро, који му је увек био дубоко у срцу. Ликови његових романа и приповедака су искључиво Египћани, а позорница догађања у њима је најчешће Каиро. Косријев Каиро је стварнији и реалнији од Махфузовог, његови описи су краћи и сведенији, пуни локалних боја и колорита, са јако добро и пажљиво одабраним детаљима; његови јунаци су животнији, енергичнији и предузимљивији, његови дијалози природнији и динамичнији. Косријев Каиро је Каиро „богате беде“, а сјај велеграда у његовим делима јесте то што је писац „богату беду“ дочарао сјајним и надахнутим описима делова града, сјајним обликовањем карактеристичних ликова, сјајним, непоновљивим и оригиналним наративним поступком, сјајним стилем... Отуда је Косријев Каиро далеко ближи и пријемчивији европском читаоцу од Махфузовог.

„Моји јунаци су пријатељи, они који живе као ја, раз-

мишљају о животу на исти начин као ја. Њих сам уједно и најбоље упознао у Египту. То су пуки сиромаси, скитнице, ситни лопови, просјаци, проститутке... Беда и сиромаштво је њихов интелектуални луксуз који им допушта да без икакве гриже савести уживају у нераду. Они знају да је свет у којем живе превара. Илегална крађа је, зато, одговор на легалну крађу, на лажи и корупцију моћника. Просјачење је метафора за немање и све дубоке животне фрустрације. [...] Египат моје младости је веома сиромашна земља. А, затим, Каиро из тридесетих година двадесетог века наставио је да живи истим негдашњим ритмом између друштвених утопија и оријенталног дара за уживање“ (УАКНИН, 2008).

Слике Каира Косријевог доба, као и оног педесетих, и Каира деведесетих, и Каира новог века готово да су идентичне. Само је Албер Косри, врстан познавалац родног града, његових квартова и његових сиротих, али гордих житеља, успео да наслика аутентичну, реалну и непоновљиву слику вишемилионске метрополе, с одмереном дозом хумора и ироније. Наслови његових дела – *Људи које је Бог заборавио*, *Сироти и горди* и *Боје прљавиштине* – много говоре сами за себе. Косри у свом романескном и приповедачком опусу обрађује суштинске универзалне проблеме живота, везане за драму људског постојања и опстанка, за срећу и несрећу, за немање и имање, за наду и веру у бољу будућност...

„Људско мноштво које је базало у ноншалантном ритму летње доколице разваљеним тротоарима хиљадогодишњег града Каира изгледало је као да се навикло, спокојно, чак са извесном дозом цинизма, на непрестану и неопозиву деградацију околине. [...] Неосетљива на драму и пустошење, гомила је проносила задивљујућу разноликост лица, уљуљканих у своју доколицу; рад-

ници без посла, занатлије без муштерија, интелектуалци којима је слава ударила у главу, државни чиновници протерани из својих канцеларија услед мањка столица, дипломирани студенти поклекли под бременом своје жалове науке и, наравно, вечити подругљивци, филозофи заљубљени у сенке и у своје спокојство, који су сматрали да је ово спектакуларно упропашћавање њиховог града било нарочито смишљено како би изоштрило њихов дух. Хорде досељеника пристиглих из целе унутрашњости – храњених болесним илузијама о просперитету престонице у облику мравињака – среле су се са аутохтоним становништвом и практиковале су застрашујуће пито-рескни урбани номадски живот“ (KOSRI 2006: 7).

На пренатрпаном, прашњавом и прљавом каирским улицама, са урушеним кућама и уцерицама, одвија се све, свакодневни живот тече својим уобичајеним током, обитавају људи са маргине друштва, пуки сиромаси, без икакве перспективе за било какав бољитак. „Прагови трошних кућерака били су прекривени нејаком дечицом налик гмизавим животињама са слузавим очима за које су се лепиле мушице. Жене су повијене прале своје хаљетке у великим коритима од белог лима, друге су кувале на решоима на бензин, бучним као локомотиве“ (KOSRI 2006: 7–8, 23). Ту су и разноврсне радњице и радионице, толико мале да се њихови власници једва крећу по њима. У Црној улици је радионица лимара Шактура који је у њој поправљао разне ствари, размишљао о свом „бедном и бескорисном животу“ и својим мрмљањем нарушавао „спокој бубашваба које су дотле мирно шетале радњом“, а на мајсторов глас „стадоше да се сакривају по рупама што су брже могле“. Радњу је осветљавала само улична светиљка. Због мрака Шактур није могао да поправи „кловзетску посуду и оде кући. У радњи је било врло хладно,

нарочито за дете које је било голо под хаљином. Све је то изгледало Шактуру као несавладиви ужас. Није имао снаге ни за шта, осећао се те вечери као сатрвен под теретом сопственог живота“ (KOSRI 2009: 49, 54).

Радњице у којима се и справљају и продају разноврсна мирисна уља и екстракти срећу се у Каиру на сваком кораку и у сваком базару, па су стога постале и део кулиса романа *Сироти и горди*. Једна од њих је дашчара „широка пола метра и дугачка једва тридесет центиметара, пуна флашица испуњених есенцијама, помада и бочица са разним еликсирима против импотенције и стерилитета. Из ње се ширио тежак и јак мирис од кога није могло да се дише све до краја улице, па чак и даље“ (KOSRI 2007: 153).

Велика „знаменитост“ Каира јесте гробље – Град мртвих – које је постало „туристичка атракција за све оне странце којима су досадице фараонске развалине“, а дом за армију бескућника, која се на том месту намењеном вечном починку, настанила без ичије дозволе. Један од јунака романа *Боје прљавштине*, Карамалах, револуционар, чувени писац и новинар, критичар власти и њених носилаца, настанио се у једној мало већој гробници, не зато што је „волео надгробне споменике, а ни зато што је желео да продуби метафизичка сазнања кроз истанчане разговоре с мртвима“, већ зато што је остао „лишен свих исплативих књижевних активности, а поврх свега свакодневно га је прогонила банда необразованих повереника“ (KOSRI 2006: 64, 63).

Особен изглед, нове нијансе и нови колорит, каирски народни квартови, њихови кућерци, оронуте зграде, немаштина, беда, прљавштина... добијају под врелим летњим сунчевим зрацима, који жестоко прже све пред собом. При томе, посебан „угођај“ ствара јавна цистерна за прскање улица.

„Сунце, високо на небу, спаја се са земљом у безумном загрљају. Ваздух је тежак од жалопојки налик пригушеним крицима раздевичене девице. Нека топла супстанца продире, тече кроз живот, прогорева бића, будећи чудовишта у телима деце која не умеју да се одбране, пустошећи све у свом инфантилном бесу и изазивајући жеђ посвуда: у устима, у души, у очима, у телу. Ах, ко ће ослободити људе тог пакла? Ослепљујући вихор прашине, прашина која се удише стално и свуда; зној који вас дави у својој млакој течности, цури вам низ кожу, док вам одећа постаје све лаганија, неподношљивија, лепљивија, све док не пожелите да умрете. Измет који се суши негде крај зида, и мушице, тај ужасан народ мушица победнички се спушта на ране, близу дечијих носева и стаклстих слина које привлаче њихов грозни рој; трује просту храну намењену сиромашнима, који више не осећају невољу, који се више не крећу, јер им се смучио овај свет и све у њему. [...]

У том тренутку, у немирној светлости спољашњег света, појавила се велика запрега са јавном прскалицом. Из цеви од ливеног гвожђа прошаране бројним рупама, текли су слаби млазеви воде, као група деце која пишки. Под тим благотворним тушем, син бакалина Хага Салема, го као од мајке рођен, бацакао се крештећи и урлајући од неизмерне радости. Вода која прска око њега диже прашину и цео приказ личи на парну купку. А његово задовољство је тим веће јер ужива сâм у том ненаданом изненађењу. Обично деца из краја ишчекују божански тренутак тог освежења, али овога јутра једино се Залата гигао у том тананом млазу воде“ (KOSRI 2009: 22–23, 28).

Прича за себе јесте саобраћајна гужва, хаос и прави пакао на каирским улицама, уоквиреним вишеспратницама са којих је давно отпао малтер, понекад и степеништа, на чијим се терасама, које имају вишенаменску употребу, може свашта видети. Та прича нашла је

своје место у роману *Боје прљавштине*.

„У таквој дивљачки поремећеној атмосфери аутомобили су јурили као помахнитале машине без возача, не хајући за семафоре, претварајући и најмању жељу пешака за преласком улице у самоубилачки гест. Тик уз саобраћајне артерије које је градска чистоћа запустила, на зградама које су претиле да се ускоро сруше (и чији су власници одавно одустали од осећања поноса на своју имовину), вијорили су се на балконима и терасама претвореним у привремена станишта хаџеци обојени бедом као какви победнички барјаци“ (KOSRI 2006: 8).

Војску маестрално насликаних јунака у Косријевим романима и причама чине и скитнице, лопови, просјаци, чистачи улица.... Са пуно симпатија и саосећања он пише о ситним лоповима и џепарошима који својим „вештим акцијама“ настоје да унесу „ред“ у свету неправде и добоког јаза између богатих и сиромашних и за које је крађа патриотска врлина и дужност. Кроз њихово поимање сопственог „заната“ Косри је врло духовито и подругљиво представио систем вредности у египатском друштву.

„У школи сам научио да читам и пишем. То мршаво науковање за мене је био најсигурнији пут да умрем од глади у поштењу и незнању. Ти си ми први отворио очи о свеопштој покварености. Кад схватиш да су једини покретачи људског рода крађа и лоповлук, то је онда права интелигенција. А ти ниси ишао у школу. Од кад сам те срео, крадем мирне савести и пуног срца. И више од тога. Имам утисак да својом активношћу доприносим бољитку земље јер трошим вешто украден новац богатих трговаца, који би без мене и мени сличних срљали право у пропаст“ (KOSRI 2006: 55).

Гохар, један од јунака романа *Боје прљавштине*

није осуђивао крађу јер су сви крали. И Осама, његов сабрат у „занату“, био је лопов, али „не лопов који оперише под окриљем закона, као што то раде министар, банкар, афериста, шпекулант или предузимач, био је то скроман лопов неизвесних примања чије су активности – вероватно зато што су биле ограниченог износа – биле одувек и свуда у свету схваћене као увреда нанета моралу богаташа“. Осама је био мајстор свог заната, ауторитет и учитељ млађима, џепарош великог стила, професионалац високог ранга. За Осаму, Гохара и њихову шквадру, затвор, у који би повремено доспевали, био је „лековити одмор“ и окрепљење за нове акције. Друга страна друштвене медаље су „Клуб угледних грађана“, више класе египатског друштва, богати и моћни, који су били лак плен Осаме, Гохара и братије.

„Ова јазбина меркантилистичке аристократије послужила је већ неколико пута као извор плодних индивидуалних берби младог човека. Како је већ стајало у натпису, чланови овога клуба нису били значајни само по свом сумњиво стеченом богатству; подразумевало се да су у својим новчаницима носили занемарљиви део својих богатстава којих их је Осама, у свој својој доброти, неприметно олакшавао у пролазу. Операција је била забавна и лака, тим пре што ју је пратило оно задовољство које познају аматери игара на срећу – он никада није знао ко ће бити његова следећа жртва, ни колики ће бити износ украдене суме. Уистину, Осама је био прилично незобиљан лопов, више га је заокупљала забава и неизвесна страна овакве авантуре него њен финансијски добитак. Његова цинична и мистификаторска концепција крађе чувала га је од суморног и анксиозног понашања обичног лопова заглупљеног наметнутим тупавим моралом богаташа“ (KOSRI 2006: 15–16).

Каирске улице не могу се замислити без метлара,

„највећих јадника на свету“, задужених за гомиле и гомиле смећа, које су затрпавале квартове и улице по читавом граду, од којих је Косри направио врло упечатљиве ликове своје прозе.

Чистачи улица стоје уз тротоар „као последње преживеле душе неке земље погођене великом глађу. Носили су нове униформе које нису одговарале годишњем добу. Биле су то униформе од танког платна које им је администрација, чији је задатак био да их обуче, доделила у децембру. Неки су били боси. Хладноћа их је лагано обузимала, а они су наизменично кашљали, свако на свој начин. Каткад би неко запалио парче папира, које би затим брзо угасио, чим осети варљиву топлоту. У пламену слабе светлости лица ових људи приказивала су своју насилну природу. На њима је била исписана застрашујућа људскост. [...]

Плата од три пјастера дневно није им била довољна за живот, па чак ни за смрт. Зато су тражили повишицу од пола пјастера. Веровали су да ће са три и по пјастера дневно моћи озбиљније да живе. То је била њихова идеја, тачније, идеал. И чекали су остварење тог идеала, без превише уверења да ће тако и бити, али са довољном искром у очима“ (KOSRI 2009: 58, 59).

Сурова немаштина и огромно безнадежно сиромаштво прате људе које је Бог одавно заборавио и напустио, од колевке до гроба. Њихова беда разликује се само у малим детаљима, у нијансама. Једина имовина бакалина Радвана Алија је ноша од печене глине. Својим јединим иметком он је усмртио продавца поврћа, жртвујући се тако за јутарњи мир целе улице. Гробар Барсум био је „толико сиромашан да се за њега говорило да неће моћи да плати ни сопствenu сахрану. Тај човек је сахрањивао друге, без наде да ће и сâм једнога дана бити сахрањен“ (KOSRI 2009: 19, 103–104).

Косријеви сироти и горди иду свакодневно „од једног до другог зида тог сиромаштва, не тражећи дозволу ни од кога“. То „богато сиромаштво“, које не знају како да потроше, остављају у наследство својој деци. По нама, најупечатљивији опис преголемих беда и патње јесте разговор лимара Шактура и његовог малог сина у причи *Фризер је убио своју жену* (Kosri 2009: 47–68).

Шактур је схватио „да се у том детету, његовој крви и месу, стварала свесна и стварна беда коју до тада још није био приметио и која ће од овога тренутка остати везана за његову. Колико дуго? Дете ће порастати, а са њим и његова сиротиња, све до дана када ће, слаб као и отац (јер, који човек може сâм да подноси своју беду?), направити сина с којим ће подносити свој терет. Сиромасу је једина утеха да за собом не остави блудног сина. Неисцрпна је грдоба коју завештава својим потомцима.

’Није празник за нас, сине мој’, рече. ’Ми смо сиромашни’.

Дете горко заплаче.

’Шта ме се тиче. Хоћу овцу’.

’Ми смо сиромашни’, понови Шактур.

’А зашто смо сиромашни?’, упита дете.

Човек размисли пре него што ће одговорити. Ни он сâм, после толико година тврдокорне немаштине, није знао зашто су сиромашни. Корен томе је тако далек, толико стар, да Шактур више није могао ни да се сети како је све почело. Мислио је да његово сиромаштво није ни имало почетак. Била је то беда која се протезала изван човечанства. Обузела га је по рођењу, и одмах му припала, без имало отпора, будући да јој је био предодређен и пре него што се родио, још док је био у мајчиној утроби.

Дете је и даље чекало да му објасни зашто су сиромашни. Престало је да плаче, али је у њему било још суза, све сузе сиромашне деце чије снове живот изневери.

Слушај, малиша, иди седи у неки ћошак и пусти ме да радим. Сиромашни смо зато што нас је Бог заборавио, сине мој.

’Бог!’ узвикну дете. ’А кад ће нас се сетити, оче?’

’Кад Бог неког заборави, сине мој, то је онда заувек’“ (KOSRI 2009: 51–52).

И поред безграничне немаштине, свих јада и мука, упркос дубоком незнању, Косријеви јунаци, једноставни и добри људи с градске периферије и с друштвене периферије, којима и мрвице значи читаво богатство, за разлику од Махфузових инертних бедника, испуњени су оптимизмом, надом да нешто могу променити, убеђењем да се може десити чудо, жељом да живот учине лепшим. За све те убоге маргиналце суштина живота и уметност живљења се састоји у подношењу судбином додељене калварије, али уз трачак наде и наивног оптимизма.

„Погледај ово дете како плаче. Сигурно му је хладно, не носи ништа испод хаљине. Од јутрос није ништа јело. Али оно ће учинити чудо. Оно је врач сутрашњице. Питао сам се малочас, потиштен у радњи: Ко ће спасти дете? Е па спашће се само. Дете неће прихватити тешко наследство наше беде. Имаће довољно снажне руке да се брани. Ето шта се осећа у ваздуху. Ослушни Харуси... [...]

Живети значи за мене победити. Победити сада и заувек варварске моћи због којих деца света ходају бо-сонога по прљавштини, од које мушкарци овога народа просе на улици или раде робовски посао од кога немају ни за парче хлеба дневно“ (КОСРИ 2009: 67–68; 114).

Бриљантни, сугестивни, веристички описи карактеристичних делова египатске престонице и њених добро одабраних, типичних представника – одбаче-

них и понижених, али поносних сиромаша, виспрених и сналажљивих људи сврставају Албера Косрија међу „становнике светске књижевности“, јер његов целокупни литерарни опус на маестралан начин обрађује свевремене и универзалне људске теме и проблеме.

★

Још један великан арапске и египатске књижевности, Таха Хусеин (Таха Ћусаин; 1889–1973), у свом тротомном аутобиографском делу *Дани (al-'Ayyām)*,⁹ остао је неколико упечатљивих и оригиналних слика Каира, његових сиромашних народних квартова, универзитета Ел Азхар¹⁰ и скромног студентског живота, и то из једне посебне перспективе, перспективе слепог вишестрано надареног и науци склоног младића. Вођен великом жељом за новим знањима, младић, *alias* писац се обрео на студијама верских наука, на чувеном универзитету Ел Азхар, али се његово одушевљење и страхопоштовање према овој институцији и њеним професорима врло брзо истопило. Странице на којима говори о тој етапи свог живота посебно су значајне јер представљају аутентично виђење азхарских студија, односа професора према студентима, застарелих метода предавања, које су подразумевале слепо и беспоговорно слушање предавања строгих и грубих професора, којих су се студенти плашили, учење напамет, проучавање једне или две књиге у току школске године, а код неких конзервативаца

9 Први том Хусеинове аутобиографије с арапског је превео Нијаз Диздаревић.

10 Џамија Ел Азхар подигнута је под покровитељством фатимидског војсковође Џавхара ел Сакалија 970. године. Уз џамију је 972. године отворена верска школа, а 988. универзитет.

само првих поглавља... Опис једног од азхарских професора и његове „методике наставе“ довољно говори сам за себе.

„Уз то, професор се одликовао грубом природом: казивао је оштро, испитивао је студенте и одговарао им оштро. Брзо би плануо – чим би га нешто упитали, почео би да се свађа, а ако би онај што је питао инсистирао, тешко да би прошао без ударца ногом – ако је био близу, или ударца сандалом – ако је сједио далеко. А сандале професорове биле су грубе као и његов глас, дебеле као његова одјећа – он није носио абају, већ огртач од грубог сукна. Сандале су биле грубе и дебеле, а ђонови скроз потковани чавлима“ (Husein 1979: 146).

★

Поред фараонског и исламског, вековима је постојао и јеврејски Каиро. Има података који говоре да су Јевреји од фараонског доба присутни у Египту. Неки научници сматрају да је египатска заједница Јевреја најстарија јеврејска заједница у свету. Поуздани подаци почетак њеног постојања у Египту везују за 7. век и арапска освајања. Током историје јеврејска заједница у Египту имала је одређена верска и грађанска права и играла значајну улогу у финансијским пословима и неким занатима, а у каснијим епохама и у култури. О верској толеранцији у појединим историјским епохама говори и то што је најстарија синагога у Египту – синагога Бен Езра – саграђена у старом историјском језгру Каира, у близини познате џамије Амра Ибн ел Аса (ʿAmr Ibn al-ʿĀḍ; 585–664) из 7. века и коптске цркве св. Сергиуса (Абу Серга) из 8. или 9. века, најстарије хришћанске цркве у Каиру. Време њене градње са сигурношћу не потврђује ни један историјски документ. Мада се у литератури помињу различити подаци и ле-

генде о настанку ове синагоге, научно становиште је да је она подигнута у 9. веку (Cairo 1969: 451). Треба, међутим, рећи да су током дуге историје забележени и прогони египатских Јевреја.

Највећи процват и напредак каирска јеврејска заједница је доживела у првим деценијама 20. века, у време енглеске колонијалне власти, када се број Јевреја у Египту знатно увећао и досегао цифру од око 100.000 припадника, углавном насељених у Каиру и Александрији. Како се почетком Другог светског рата енглеска политика на Блиском истоку прилагођавала домаћим приликама и ишла на штету Јевреја, они су полако почели да напуштају Египат. Број јеврејских исељеника се нагло повећао после стварања државе Израел 1948. и арапско-израелског рата 1956. године. Данас јеврејска заједница у Каиру има свега око сто педесет чланова.

Међу онима који су морали да напусте Египат је и породица списатељице Џулијане Мајо. Она је рођена „у другом нараштају заједнице европских Јевреја која је живела у удобном окружењу Хелиополиса, предграђа Каира“. За време Суецке кризе 1956. године, када је Џулијана имала три године, њена породица је протерана из Каира, због француске националности њене мајке (Мајо 2015: 314). Одрасла је у Француској, а данас живи у Лос Анђелесу. Њен роман *Град сунца* је значајно и занимљиво сведочанство о Каиру ратних година и догађањима у њему у једном преломном и тешком времену за египатске Јевреје. Роман *Град сунца* можда нема велику литерарну вредност, али је веома значајан по коришћеним историјски подацима, по одличном спајању фактографије и фикције, по вештом уклапању историјских догађаја и личности у љубавну причу и главни наративни ток. Ту пре свега треба издвојити начин на који је представљен положај Јевреја у Каиру.

„Већина јеврејског становништва у земљи, чији је укупан број досезао осамдесет хиљада, била је овде рођена. Мали део њих имао је овде старије корене, али већина је могла да прати своје порекло до великог таласа имиграције када је изграђен Суецки канал и започета модернизација после 1869. године. Дошли су углавном из оближњих земаља – Грчке, Италије, Турске, Марока, Туниса, Алжира, Либана и Сирије“ (Мајо 2015: 51).

За данашње време и односе Арапа и Јевреја просто је незамислива изјава једног од јунака да „египатски Јевреји нису заинтересовани за јеврејску домовину“ јер су „задовољни овде“, у Египту. Такође и обраћање врховног рабина Египта парламенту, чији је иначе био члан, у коме изражава „непоколебљиву оданост египатских Јевреја својој влади“. И поред свега тога египатски Јевреји „себе дефинишу као посебан народ у односу на Египћане. На предњој страни листа *Аурора* ситним словима поред назива новина било је одштампано: *Ја сам Јеврејин. Прихватам ову квалификацију, која за неке значи увреду, али коју ја намеравам да учиним славном титулом*“ (Мајо 2015: 54; 68).

Затим, у појединим сегментима приче, добро су осветљени: симпатије Арапа према Немцима, само због тога што су били непријатељи њихових колонијалних угњетача Енглеза, пружање подршке Ромеловом напредовању на северу Египта, борбе код Тобрука и Алаламеина, као и завера у египатској војсци коју су Енглези открили и осујетили. Истакнуту улогу међу завереницима имао је и каснији египатски председник (1970–1981) Анвар ел Садат (Anwar al-Sādāt; 1918–1981), један од епизодних јунака романа.

„Садат одмахну главом и нервозно се осврну преко

рамена. ‘Наши људи спремни су да крену у акцију чим добију наређење. Урадићемо све што можемо да подржимо Ромелово напредовање и ометемо отпор савезника. Припремамо транспортна средства и правимо залихе оружја и експлозива у приватним кућама. Још разрађујемо планове за заузимање стратешких локација, али знамо да ће радио-предајник бити наша прва мета’“ (Мајо 2015: 228).

Изразити противници енглеског присуства у Египту почетком четрдесетих година били су и припадници Муслиманске браће,¹¹ чији вођа Хасан ел Бана понавља на тајним састанцима да „све док су Британци у Египту, нико од нас није истински слободан“ (Мајо 2015: 142).

У време Другог светског рата египатска влада је прекинула односе с Немачком и, на основу споразума из 1936, ставила на располагање Великој Британији своје аеродроме, луке и мрежу путева, што је имало велики стратегијски значај за савезнике. Енглези су знали за догађања у египатској војсци, а премијер Винстон Черчил је сматрао да је „читава војска пуна немачких симпатизера који би сваког тренутка могли да се окрену против нас“. Због тога је врховна команда захтевала да египатска војска преда оружје, а енглеска преузме њене положаје (Мајо 2015: 91). Енглези су своју политику прилагођавали ситуацији, а то је донело и промену њиховог однос према Јеврејима, као и окретање египатског народа против Јевреја.

„Да би умирили Арапе, Енглези спроводе те рестрик-

---

11 Политичка организација исламиста, Муслиманска браћа, настала је у Египту 1928, одакле се раширила по читавом арапском свету. Овај панисламистички покрет основао је Хасан ел Бана (Ḥasan al-Banā; 1906–1949) са циљем да се у арапским земљама успостави исламистичка република.

ције са челичном дисциплином. Плаше се побуна какве су избиле 1936. Баш прошле недеље брод с педесет француских Јевреја који су путовали на њему кренуо је из Истанбула за Палестину. Наводно су сви они имали визе, али када су стигли, Британци су их интернирали. [...] Изгледа да је група милитантних Арапа обећала да ће убити сваког Јеврејина који сиђе с брода“ (Мајо 2015: 64).

Посебно добро у роману је представљен однос енглеске колонијалне власти према Египћанима. Колонијално доба које је на Блиском истоку трајало нешто више од једног века, заувек је изменило економију, политику и друштвене односе овог простора. После Првог светског рата и пропасти Османског царства, у последњој фази европске колонијалне доминације, на Блиском истоку су исцртане границе нових арапских држава, углавном вештачке. Окончање колонијалне власти пада у доба завршетка Другог светског рата, и неколико година после њега, када су се Велика Британија и Француска номинално, али не и стварно, повукле из својих колонијалних поседа у северној Африци и предњој Азији. Будући да је утицај колонијалне власти био врло јак и дубоко продро у све поре арапских друштава, колонијално наслеђе се осећало и по стицању независности, нарочито у спољној политици и војсци и утицало на обликовање и мењање локалних арапских политика, привреда и друштава (Наср 2002: 586–587). Присуство Енглеске у политичком и економском животу Египта осећало се од средина 19. века. Због великих финансијских потешкоћа у које је Египат запао, првенствено због изградње Суецког канала, Енглеска и Француска су успоставиле финансијску контролу у земљи, установивши 1876. године Касу државног дуга преко које су извлачиле највећи део египатског националног дохотка. Египат је све до првих деценија 20.

века био под османском влашћу, али је енглески утицај постајао све јачи, особито од 1904, када је Француска, Англо-француским споразумом, признала британску доминацију над земљом. Притиснути многобројним устанцима Египћана незадовољних колонијалном влашћу, њеним наметима, њеним бруталним разрачунавањем с противницима и озлојеђених социјалном неједнакошћу, раскошним животом двора и високих официра, Енглези су морали 1922. године да признају формалну независност Египта, а 1936. године су укинута британска војна окупација и привилегован положај странаца. После војног пуча 1952. године у Египту је срушена монархија и проглашена република, а 1956. је потписан и споразум о коначној евакуацији енглеских трупа из Египта.

Однос колонијалне власти према домаћој, египатској, Џулијана Мајо је веродостојно описала на неколико места. „Званично, Енглези немају ништа с владом, али у стварности они управљају земљом. [...] Постоји парламент и краљ, али они се стално свађају, а египатски устав нема механизме контроле и успостављања равнотеже. Тако да су Енглези арбитри у свему“ (Мајо 2015: 135). Свакако најилустративнији пример енглеске бахатости и надмености јесте догађај везан за црвени мерцедес, Хитлеров поклон египатском краљу Фаруку. Енглези су тражили од краља да поклон врати, а на речи једног од египатских званичника да је „краљ – краљ!“ и да то не мора да учини, енглески амбасадор Лампсон је „безобразно одговорио да је краљ – краљ зато што су они његовог оца учинили краљем и да они исто тако, као што могу да постављају краљеве, могу и да их обарају“ (Мајо 2015: 196).

Данас је Египат независна земља, фараонски, фатимидски, мамелучки и османски владари, енглески ко-

лонијалисти и њихова времена део су египарске повести. Али ту је Нил, „царски и величанствени“ Нил, који „као да тече из једне славе у другу, и из једне бесмртности у другу бесмртност. Све друго је спрема њега делимично, сићушно, смртно, илузорно” (Дучић 1940: 313).

Литература

- Božović, Rade. „Pogovor“. Nadžib Mahfuz. *Saga o bednicima*. Beograd: Prosveta, 1989, 411–421. Štampano.
- Gitani, Gamal. *Kairo u 1000 godina*. Beograd: Geopoetika, 2007. Štampano.
- Grozđanić, Sulejman. „Pogovor: Nedžib Mahfuz i njegova trilogija“. Nedžib Mahfuz. *Put između dva dvorca*. Sarajevo: Svjetlost, 1990, 707–713. Štampano.
- Dimitrijević, Jelena. *Sedam mora i tri okeana*. Beograd: Laguna, 2016. Štampano.
- Дучић, Јован. *Градови и химере*. Београд: СКЗ, 1940. Штампано.
- Камера д’Афлито, Изабела. *Савремена арапска књижевност*. Београд: Завод за уџбенике, 2012. Штампано.
- Kosri, Alber. *Boje prljavštine*. Beograd: Geopoetika, 2006. Štampano.
- Kosri, Alber. *Ljudi koje je Bog zaboravio*. Beograd: Geopoetika, 2009. Štampano.
- Kosri, Alber. *Siroti i gordi*. Beograd: Geopoetika, 2007. Štampano.
- Mahfuz, Nagib. *Karnak*. Tuzla: Univerzal, 1989. Štampano.
- Mahfuz, Nagib. *Kvart Han al-Halili*. Sarajevo: „Šahinpašić“, 2007. Štampano.
- Mahfuz, Nagib. *Novi Kairo*. Sarajevo: „Šahinpašić“, 2005. Štampano.
- Mahfuz, Nedžib. *Put između dva dvorca*. Sarajevo: Svjetlost, 1990. Štampano.
- Mahfuz, Nagib. *Razgovori na Nilu*. Beograd: Književne novine, 1989a. Štampano.
- Mahfuz, Nadžib. *Saga o bednicima*. Beograd: Prosveta, 1989b. Štampano.
- Mahfuz, Nagib. *Tijesna ulica*. Zagreb: Mladost, 1989c. Štampano.
- Majo, Džulijana. *Grad sunca*. Beograd: Vulkan, 2015. Štampano.
- Muftić, Teufik. *Arapsko-bosanski riječnik*. Sarajevo: el-Kalem,

2004. Štampano.

Наср, С. В. Р. „Европски колонијализам и настанак модерних муслиманских држава“. *Оксфордска историја ислама*. Џон Л. Еспозито (прир.). Београд: Clio, 2002, 583–642. Штампано.

Tanasković, Darko. „Velika matura arapske književnosti“. Nagib Mahfuz. *Razgovori na Nilu*. Beograd: Književne novine, 1989. 151–169. Štampano.

Tontiћ, Stevan. *Ta mjesto*. Novi Sad: Zrenjanin: Agora, 2018. Štampano.

Уакнин, Мирјана. „Песник и анархиста: Албер Косри, француски писац, песник и анархиста“. *Политика Online* (5. 3. 2008).

Уакнин, Мирјана. „Смрт песника са Нила“. *Политика*, CX, 34011 (16. 7. 2008a): 16. Штампано.

Husein, Taha. *Dani*. Sarajevo: Svjetlost, 1979. Štampano.

Cairo: A Life Story of 1000 Years (969–1969). Cairo: Ministry of Culture, 1969.

Андјелка Митровић

CAIRO – SPLENDOR AND MISERY OF A LARGE CITY

Summary

Cairo, the capital of Egypt, one of the populous and most densely inhabited capitals sprang at the site of old Roman fortress in the 6th century A.D. in the vicinity of which the Arabian army commander Amr Ibn Al As built a military camp and laid the foundation stone of Cairo. The city that sprang up at the place of that habitation, was proclaimed by the Fatimid Caliphate, the capital of the state, the status of which it retained until today. In modern Cairo, nearly at every step one can come across the Ancient Pharaoh's Egypt, the spirit of Islam, the monuments of

Early Christianity, churches and mosques, traditional oriental bazaars, modern trade and business centres, shanties next to magnificent edifices, wide streets clogged with traffic jam as well as with camels... Many Arabian, Egyptian writers depicted that unique amalgam of ancient past and present period, the achievements of the Islamic and Christian civilization of different traditions, splendour and misery of this Oriental megalopolis and its peculiar magic spell and attraction, its poor and proud inhabitants, its rich and insatiable citizens...

Key Words: Cairo, Egypt, History, Pharaoh`s monuments, Christianity, Islam, Arabian literature.